

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ПРАВА

УДК УДК 378.015.31:[811.11:005.3362]

Г.П.Теклюк, Вінниця, Україна / Н. Tekliuk, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: annatekliuk@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено психологічні засади формування іншомовної комунікативної компетенції у майбутніх учителів історії та права. Зроблений огляд праць вчених, які займались даним питанням. Проаналізовано основні психологічні причини, які можуть викликати труднощі під час вивчення іноземної мови і способи усунення негативних чинників. Перераховано основні методи навчання іноземним мовам і створення сприятливої атмосфери для формування іншомовної комунікативної компетенції серед фахівців цієї галузі. Зроблено висновок про те, що психологічні умови формування іншомовної компетенції у майбутніх учителів історії і права полягають в урахуванні рівня розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, мотивації, особистісних якостей та ін.

Ключові слова: психологічні засади, психологічні труднощі, іншомовна комунікативна компетенція, мотивація, майбутні учителі історії та права.

Annotation. The psychological principles of formation of foreign language communicative competence among future teachers of History and Law have been described in the article. A review of the works of scientists involved in this issue was made. The basic psychological reasons which can cause difficulties during studying of foreign languages were analyzed and the ways of how to get rid of these negative factors were enumerated. The basic methods of teaching foreign languages and creation of positive atmosphere for the formation of foreign language communication skills among specialists of this sphere were listed. The conclusion was made that the psychological conditions for the formation of foreign

language competence among future teachers of History and Law are based on the level of development of cognitive processes, emotional-volitional sphere, motivation, personal qualities, etc.

Keywords: psychological conditions, psychological difficulties, foreign language communicative knowledge, motivation, future teachers of History and Law.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства зростають вимоги до майбутніх спеціалістів, зокрема майбутніх учителів історії та права, які включають не лише високий рівень знань і вмінь за фахом, але також володіння іноземною мовою щонайменше на рівні B2. Фахівці повинні вміти опановувати нову інформацію через іноземні джерела, тому володіння іноземними мовами сприяє реалізації таких напрямків професійної діяльності, як ознайомлення з новітніми методиками викладання і науковими підходами й тенденціями, різними поглядами на історичні події і їх оцінкою та тлумаченням, новими підходами до дослідження історії, інноваціями в галузі освіти і науки; встановлення контактів з іноземними колегами, навчальними установами та закладами; підвищення рівня професійної компетенції майбутніх учителів історії та права, та ін.

Знання іноземних мов стало потребою сучасного суспільства. В умовах розширення міжнародних контактів формуванню всебічно розвиненої, соціально активної особистості майбутнього вчителя, здатного до навчання впродовж усього життя, сприяють гуманізація освіти та практичне володіння іноземними мовами. На шляху вдосконалення педагогічного процесу створюються умови для формування творчої, активної, самостійної, компетентної особистості майбутніх учителів з високим рівнем знань, умінь і навичок. Вільне володіння майбутніми вчителями історії та права іноземною мовою забезпечує можливості для створення ділових, професійних і культурних контактів, залучає їх до здобутків світової культури та загальнолюдських цінностей. У сучасному суспільстві студенти мають можливість спілкуватися з представниками різних культур, тому соціальне

замовлення зумовлює формування комунікативної компетенції як однієї з головних цілей навчання іноземних мов у всіх типах навчальних закладів.

Переосмислення мети вивчення іноземної мови за наявності мережі Інтернет і новітніх технологій вимагає зміни акцентів і в підготовці майбутніх учителів історії та права. Перед вищими педагогічними закладами постає проблема перебудови відповідності теорії та практики комунікативного навчання потребам сучасного суспільства, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз наявних досліджень проблеми Аналіз наукових джерел свідчить про те, що дослідженням поняття іншомовної комунікативної компетенції займалися зарубіжні та вітчизняні науковці. Л. Виготський, М. Каган, О. Леонт'єв, О. Мудрик, М. Ночевник та ін. вважають спілкування різновидом людської діяльності поряд з трудовою, правовою, пізнавальною та ін.

Крім того, питання теорії й практики викладання іноземних мов у немовних вузах були викладені в роботах Л. Ананьєвої, І. Драгомирецького, Ю. Друзя, Л. Манякіної, Л. Паламар, О. Палій, В. Топалової, О. Федорової, О. Штепи та ін., вони розглядалися багатьма психологами й педагогами (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, О. Бодальов, А. Леонт'єв, Б. Ломов, А. Мудрик, В. Кан-Калик і ін.). Не зважаючи на теоретичну й практичну значущість уже існуючих досліджень, проблема формування комунікативної компетентності майбутніх учителів історії та права поки що залишається недостатньо дослідженою. Існує невідповідність між потребою суспільства у фахівцях із високим рівнем іншомовної комунікативної компетентності й недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад її формування в практиці факультетів немовної спеціалізації.

Метою статті є визначити психологічні умови формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх учителів історії та права.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Навчання іноземної мови на немовних спеціальностях ВНЗ має цілий ряд особливостей і потребує врахування багатьох аспектів. Майбутні учителі історії та права часто не розуміють сенсу в оволодінні іноземною мовою на відміну від фахових дисциплін і мають низьку мотивацію до вивчення іноземної мови, тому пошук нових ефективних способів навчання майбутніх учителів історії та права іноземної мови є метою, яка може бути досягнута шляхом розроблення та впровадження інноваційних технологій навчання.

Оволодіння іноземною мовою у ВНЗ розглядається як надбання комунікативної компетенції на базі сформованої лінгвістичної компетенції. Особливості формування іншомовної комунікативної компетенції передбачають здатність слухати, розуміти, розмовляти і передавати інформацію іноземною мовою.

Комунікативна діяльність, як і інші види діяльності, для її ефективного здійснення потребує наявності певних умінь, тобто таких комунікативних здатностей, як уміння обирати найбільш доцільний стиль спілкування з співрозмовником у тій чи іншій конкретній ситуації; вміння попереджувати і розв'язувати міжособистісні конфлікти, обирати оптимальну стратегію поведінки в конфліктній ситуації; вміння визначати соціально-психологічну дистанцію в спілкуванні, забезпечувати необхідний рівень персоналізованості та статусної регламентованості спілкування; здатність впливати на співрозмовників, виявляти наполегливість та впевненість у собі, поєднувати вимогливість до інших з наданням можливості для прояву ініціативи співрозмовником; вміння знаходити емоційний контакт, налагоджувати взаємну симпатію і довіру, проявляти вихованість, доброзичливість і тактовність у спілкуванні [9].

Л. Виготський і його послідовники вважають, що найістотнішими складниками діяльності є такі: мотив як причина діяльності, мета як процес усвідомлення кінцевого результату діяльності, дія – виконання чого-небудь з конкретною метою та спосіб здійснення дії [7, с. 91-120].

На початковій стадії передбачається формування у майбутніх учителів історії та права загальногуманітарної комунікації (знання про характерні риси народів-носіїв певної мови; типові ознаки націй і національні інтереси; специфічні реалії, що супроводжують щоденні ситуації спілкування; табу тощо).

На наступних етапах навчання специфіка міжособистісної комунікації доповнюється соціокультурною, професійною й діловою комунікацією, знання якої має особливе значення для майбутніх учителів історії та права (адже існують розбіжності в традиціях, нормах ділового спілкування тощо).

Відомо, що будь-який акт комунікації складається з таких компонентів: партнер, інтенція, мотивація, ситуація, діяльність, коди, тема, тезаурус, текст і під час навчання комунікації з представниками певних національних культур необхідно їх врахувати.

Комунікативна компетенція є метою і результатом навчання іноземній мові майбутніх учителів історії та права, які досягаються лише при наявності сформованої лінгвістичної компетенції та високої вмотивованості студентів. Формування у студентів немовних спеціальностей ВНЗ здатності й уміння мислити і спілкуватися іноземною мовою означає не лише послідовну заміну елементів рідної мови елементами іноземної. Спілкування і мислення іноземною мовою передбачає складну перебудову всієї структури формування думки та процесу спілкування, які склалися рідною мовою, а значить, набуття здатності до перелаштування мислення з однієї мови на іншу. Мислення іноземною мовою, досягнення якого вважається однією з цілей навчання, є безпосереднім залученням внутрішнього мовлення в механізм іноземного мовлення, умовами досягнення якого є такі чинники, як лексичний запас, знання граматичних правил, сприйняття і розуміння іноземної мови на слух та здатність до спілкування, не зважаючи на недостатній рівень іншомовних знань.

За мінімальної кількості годин, відведених на вивчення іноземної мови на немовних спеціальностях ВНЗ, аудиторні заняття присвячуються, в

основному, вивченню відібраного граматичного та лексичного матеріалу, тобто формуванню у студентів перш за все лінгвістичної компетенції, а також навчанню професійного читання з фаху. Надзвичайно важливо, але дуже важко розвинути достатню мовленнєву комунікативну іншомовну компетенцію студентів на немовних спеціальностях ВНЗ, тим більше, що рівень володіння мовним матеріалом студентів-першокурсників, як показують вхідні тести, переважно на рівні А1-А2.

При цьому під час занять з іноземної мови студенти можуть підсвідомо емоційно регресувати в період раннього дитинства, коли людина починала вивчати мову, що супроводжувалось більш-менш часто почуттям безпорадності і тривоги як реакція на стрес. В залежності від індивідуального досвіду в ранньому дитячому віці, особистість в подальшому житті при необхідності освоювати нові знання і навички буде переживати схожі емоційні реакції. Якщо ранній досвід освоєння мови був у значній мірі пов'язаний із негативними емоційними переживаннями, то це може викликати труднощі і навіть психологічний опір підчас вивчення матеріалу чи виконання завдань іноземною мовою [11, с. 195]. Тому може бути ефективним створення позитивного емоційного фону на заняттях із іноземної мови [3, с.185]. Це може бути досягнуто за рахунок використання цікавих та ігрових форм навчання, доброзичливого ставлення до студентів, психологічної підтримки, підбору актуальних матеріалів для віку і інтересів студентів.

Підсумковим критерієм опанування іноземної мови є вільне володіння усним і письмовим мовленням. І.В. Коваль наголошує, усвідомлення недостатності своїх знань для висловлення думки й очікування негативної оцінки з боку слухачів породжує специфічну тривогу, що є своєрідним великим іспитом на стійкість самооцінки, тому що ця тривога може знівечити рівень домагань, знизити впевненість у собі і, як наслідок, дезорганізувати діяльність: чим вища тривога, тим більше порушується діяльність, чим більш дезорганізована діяльність, тим вищою стає

тривожність а, отже, як підкреслює авторка, у багатьох суб'єктів навчання виникає своєрідний “внутрішній опір мові” [9]. Водночас перед викладачем постає проблема пошуку методів і прийомів зняття й зменшення дії “мовних бар'єрів”, створення психологічного комфорту під час процесу навчання та оволодіння іноземною мовою. Одним з варіантів досягнення цієї мети є застосування комунікативних ігор, за допомогою яких можна формувати основні синтаксичні моделі висловлювання, вміння поставити і дати відповідь на запитання, висловити свою власну думку, сформулювати власне комунікативну інтенцію (наказати, запропонувати, аргументувати, заперечити, погодитися та ін.).

З психологічної сторони застосування ігор на заняттях з іноземної мови для майбутніх учителів історії та права є ефективним засобом привертання, зосередження та утримання уваги, тому що ігри знімають психологічний бар'єр страху перед спілкуванням, дають можливість використовувати мову в уявних життєвих ситуаціях та забезпечують ефективне поєднання мотивації студентів і можливості для розмовної практики.

Критерії відбору ігор, які підвищують мотивацію до оволодіння іноземною мовою студентів та сприяють їх мовленнєвому розвитку є наступні: новизна; динамічність, тому що уповільнена гра погіршує гостроту реакції; відповідність професійним потребам майбутніх учителів історії та права ; комунікативна спрямованість; наявність елемента змагання.

Дослідники Г. Бородіна та А. Спевак вказують на такі результати застосування ігор, як зміна певних психологічних характеристик для покращення лінгвістичних і комунікативних знань та вмінь студентів немовних спеціальностей ВНЗ, наприклад, подолання психологічного бар'єру; підвищення рівня мотивації за рахунок збільшення інтересу до заняття з іноземної мови; зміна у структурі звичних уроків, поступове зникнення стереотипів та шаблонів [6].

Важливим при навчанні усного іншомовного спілкування є те, що комунікативні ігри дозволяють швидко перейти від тренувальних вправ до власне комунікативної іншомовної діяльності.

Вивчення іноземної мови майбутніми учителями історії та права спрямоване на оволодіння іноземною мовою за професійним спрямуванням, що передбачає вміння поєднати загальні вміння і навички студентів з іноземної мови та їх професійними знаннями з історії й методики викладання. Доцільним навчальним автентичним матеріалом, за допомогою якого здійснюється цей перехід, виступають оригінальні тексти з періодики, наукові статті й доповіді, монографії іноземною мовою. До основних завдань, що стоять перед студентами у процесі вивчення професійно-орієнтованої літератури на іноземній мові Т. Благодарна виділяє отримання інформації, яка б доповнювала та поглиблювала навчальний матеріал, який опановують студенти у процесі вивчення профільних дисциплін навчального плану; формування необхідних навичок щодо подальшого самостійного читання та аналізу літератури за фахом [5].

У наш час читання професійно-орієнтованих текстів на іноземній мові вимагає від студента і викладача сформованості нових навичок та більш високого рівня розвитку вмінь читати й зрозуміти прочитане, адже більш широкого поширення у методиці навчання іноземної мови на немовних спеціальностях ВНЗ набуває когнітивно-комунікативний підхід, який розглядає текст як єдність комунікації та когніції. Саме це читання вимагає від студента не лише вміння читати взагалі, а читання іншомовного тексту з метою подальшого використання нової інформації з цього тексту (написання анотації, переказ в аудиторії, складання плану або цитування у науковому дослідженні, тобто зрілого читання) [10].

Зростаючі ділові та культурні зв'язки із зарубіжними країнами вимагають, щоб майбутні учителі історії та права володіли навичками ділового листування. Для цього студентів слід навчити правилам дотримання мовного етикету писемного мовлення, що передбачає використання

мовленнєвих кліше і розмовних формул для висловлювання своїх комунікативних намірів та дотримання правил ввічливості. Також у майбутніх учителів історії та права потрібно формувати уявлення про культурологічні особливості ділового писемного мовлення, щоб у них не було труднощів у писемній комунікації. Крім того, викладач може надати в розпорядження студентів список розмовних формул для висловлювання типових комунікативних намірів, а навчання написання ділових листів найкраще здійснювати за зразками та схемами, давати детальні інструкції щодо написання таких листів, порівнювати офіційні і неформальний стилі у листуванні. Оскільки засвоєння іноземної мови потребує умінь реального спілкування, заняття потрібно спрямовувати на зняття напруги, розслабленість та формування комунікаційних умінь (вміння реалізувати змістове повідомлення, здійснити обмін думками навіть за умов браку мовних засобів), а також на відпрацювання правил формулювання думки в ситуації спілкування [2, с. 82].

Комплексний розвиток усіх рівнів спілкування досягається за умови організації не лише парних, а й групових комунікативних взаємодій; при цьому рекомендується організовувати і особистісно-групове спілкування, тобто виступи перед аудиторією з повідомленнями, доповідями та ін. на занятті чи на студентській міжфакультетній конференції. Доцільною є постійна зміна умов спілкування, його контексту – місця, часу, простору, кількості співрозмовників, переважаючого настрою комунікативних ситуацій та ін. [1, с. 46].

Також можливе сполучення міжособистісного й групового спілкування з предметно-практичною діяльністю та її прогнозування. Звичайно, виправдане надання своєрідної допомоги партнеру: підтримання його темпу мовлення, стимуляції його активності, створення привітної позитивної обстановки та невимушеності.

Як стверджує І. Коваль [9], успішність з іноземної мови, інших предметів та комунікативність перебувають у прямому відношенні: чим

краща успішність, тим вища комунікативність, чим краща успішність з одного предмета, тим краща успішність з іншого, чим вища комунікативність, тим краща успішність. Тут виявляється ефект підсилення або самопідсилення, коли здобутки надихають на подальші здобутки, і навпаки, повторюваний неуспіх призводить зрештою до зникнення мотивації.

Наведений теоретичний аналіз дозволяє констатувати, що активні, інтенсивні методи навчання іноземної мови сприятимуть розвиткові внутрішньої мотивації до вивчення іноземної мови. Інтенсивні методи навчання нерідної мови на немовних спеціальностях ВНЗ є додатковим засобом сприяння особистісному зростанню майбутніх учителів історії та права, зокрема підвищення пізнавальної мотивації, появи або усталення прагнення до самоосвіти, посилення самодетермінації та саморегуляції, тобто становлення суб'єктності [6].

Висновки. Отже, що за відповідної організації занять з іноземної мови не тільки забезпечується більш високий рівень оволодіння майбутніми учителями історії та права вміннями та навичками іншомовного спілкування, але й створюються умови для формування здатності для самостійного оволодіння іноземною мовою. Психологічні умови формування іншомовної компетенції у майбутніх учителів історії і права полягають у створенні комфортної, доброзичливої обстановки під час занять; урахуванні рівня розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, мотивації, особистісних якостей і навчально-професійного потенціалу студентів. Встановлено, що процес формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів немовних спеціальностей суттєво прискорюється за умови включення до навчальної програми змісту, що відповідає фаху з метою успішного здійснення в майбутньому професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Spolsky B. Conditions for Second Language Learning / Bernard Spolsky. – Oxford University Press, 1992. – 386 p.

2. Williams M. Psychology for Language Teachers: a Social Constructivist Approach / Marrion Williams, Robert L. Burden. – Cambridge University Press, 1997. – 240 p.
3. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии / Пер. С нем. – М., Когито-Центр, 2002. – 220с.
4. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ / Г.В. Барабанова. – К.: ІНКОС, 2005. – 315 с.
5. Благодарна Т.П. Розвиток навичок роботи з професійно-орієнтованими текстами на початковому етапі вивчення іноземної мови / Т.П. Благодарна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки: збірник наукових праць; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Вип. 12. – Х., 2008. – С. 65–70.
6. Бородіна Г.І. Ігри як один з факторів формування усномовленнєвої комунікативної компетенції / Г.І. Бородіна, А.М. Спєвак // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки: збірник наукових праць; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Вип. 12. – Х., 2008. – С. 78–84.
7. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М., 1996. – 416 с.
8. Зарічна О. В. ESL Classroom As a Resource for Dialogic Communication Skill Building" / О. В. Зарічна // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, серія "Педагогічні науки". – Випуск №1 (83), 2016 рік – ст. 53-57.
9. Коваль І.В. Психологічні ефекти спільної діяльності під час вивчення німецької мови / І.В. Коваль // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць; Інституту психології

ім. Г.С. Костюка АПН України; за ред. С.Д. Максименка. Т. VI, вип. 8. – К., 2004. – С. 150–157.

10. Онуфрієва Л.А. Психологічні засади формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів немовних спеціальностей ВНЗ / Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 квіт. 2012 р. : У 3 т. – Д. : Біла К.О., 2012. – С. 26-31.

11. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. – Спб.: Питер, 2006. – 384 с.